

Middeleeuwse kastelen in Delfland

Lesbrief bij de kastelenexpositie in het Museum Het Tramstation.

jan. - aug. 2007

Jacques Moerman

Wat is een kasteel?

Een kasteel is een versterkte woning van een edelman of ridder. Hij woonde hier met zijn gezin en enkele bedienden. Gewoonlijk bestaat een kasteel uit dikke muren en één of meer torens, die een vijand op afstand moesten houden. De bewoners lieten door zo'n versterkt huis zien, dat ze voornaam waren en veel grond bezaten. Bij een kasteel hoorde meestal een boerderij of een voorburcht, waar het voedsel voor de adellijke bewoners werd verzameld.

Kasteelvormen

De oudste kasteelvorm is een **ringwalburcht**. Zo'n burcht bestaat uit een cirkelvormig verhoogd terrein, waaromheen een aarden wal loopt, waarin puntige palen zijn geplaatst. Aan de voet van de heuvel bevindt zich een gracht.

Ringwalburchten zijn opgeworpen als verdediging tegen de invallen van de Vikingen (Noormannen). Bekende ringwalburchten zijn die van Burgh en Middelburg in Zeeland, maar ook in Naaldwijk en Maasland hebben vermoedelijk ringwalburchten gelegen. Een oude kaart van Maasland uit 1570 toont de ronde vorm van het centrum van Maasland. Via de grote rivieren, zoals de Maas en de Rijn, drongen de Vikingen soms ver het binnenland in.

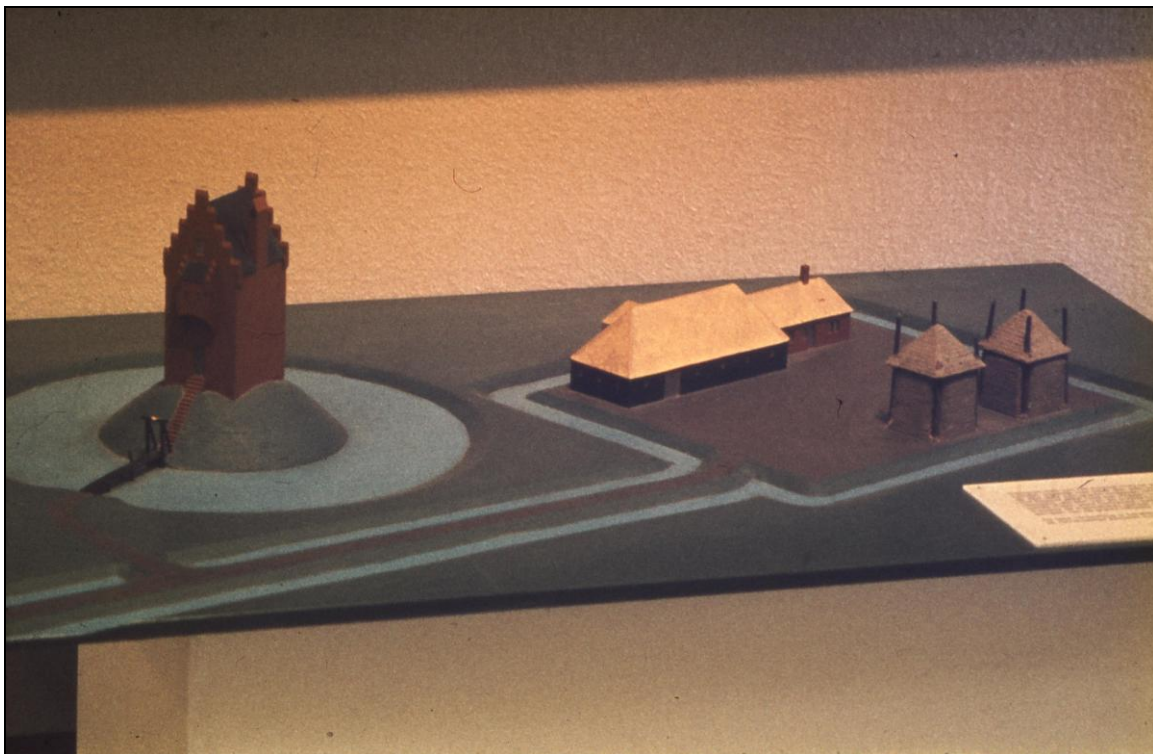
Maasland in 1570

Het **mottekasteel** is het oudste type kasteel. Zo'n kasteel staat op een ronde, opgeworpen heuvel. De grond voor de heuvel komt uit de gracht. In het begin waren er alleen houten torens. Later werden ze ook in steen gebouwd. Uit opgravingen is gebleken dat stenen torens gewoonlijk op het maaiveld werden opgetrokken. Daarna werd er grond tegenaan gegooit. Een stenen toren op een heuvel zou teveel verzakken. Aan de voet van de heuvel kwam eerst een houten palissade en later een stenen ringmuur.

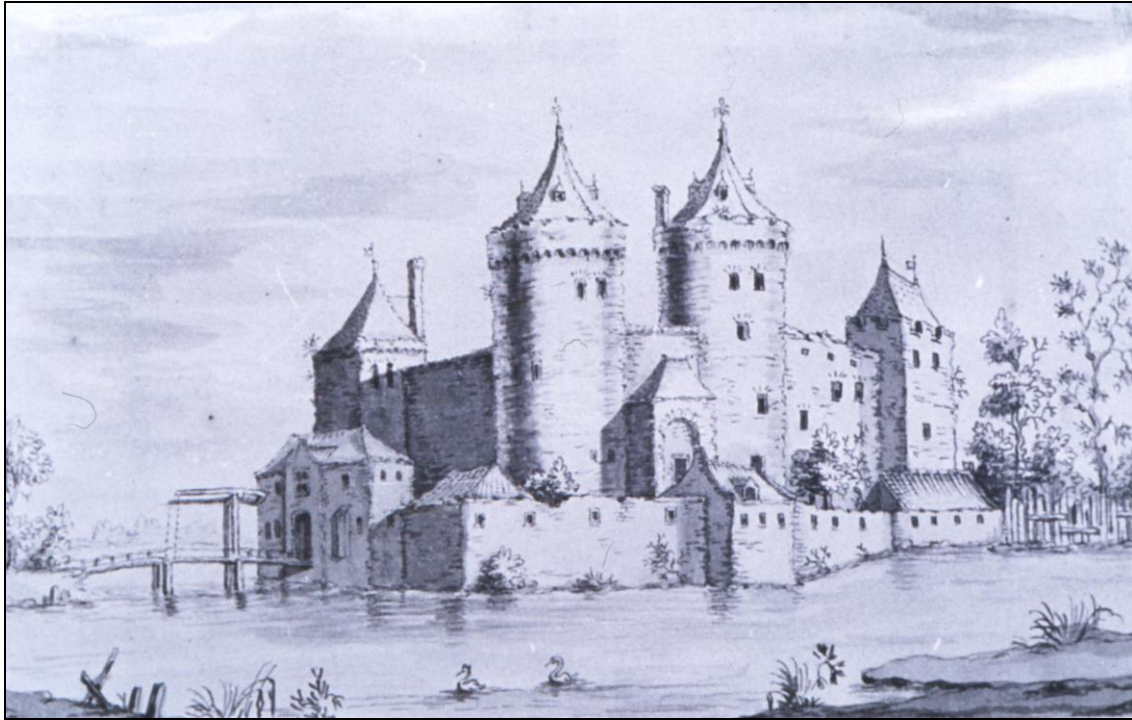
Uiterlier

Het oudste mottekasteel in de omgeving van Schipluiden was Uiterlier, dat buiten het dorp De Lier heeft gestaan. Omstreeks 1150 bouwde de heer van Uiterlier hier op een heuvel een houten toren. In de dertiende eeuw werd deze toren vervangen door een stenen toren. Andere stenen mottekastelen zijn Made in Delft, Burch in Rijswijk en Holy in Vlaardingens.

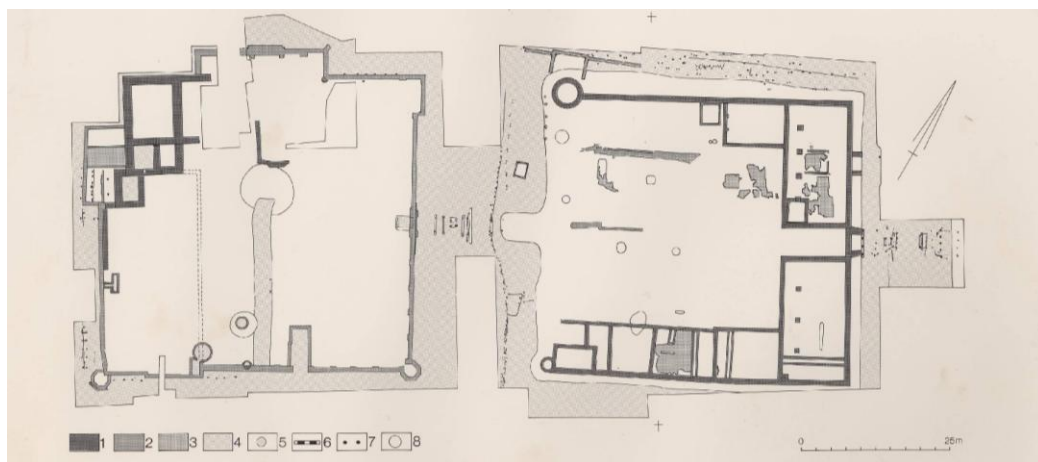
Holy

In de periode 1200-1300 gebruikten de edellieden kasteelheuvels, die wat afgevlakt waren. Hierdoor ontstond er een grotere ruimte, waarop gebouwd kon worden. Een voorbeeld van zo'n **rond kasteel** is Huis te Dorp, dat tussen Schipluiden en Maasland heeft gelegen. De woonvertrekken werden tegen de ringmuur aangebouwd. Soms was er een hoofdtoren, maar vaak waren er ook kleine ronde torens. Een ophaalbrug verleende toegang tot het kasteel.

Huis te Dorp

Vanaf 1275 ontstonden de **vierhoekige of rechthoekige kastelen**. Ze werden niet meer op heuvels gebouwd, maar op het maaiveld. Soms bezat zo'n kasteel nog een zware woontoren (een donjon), maar er zijn ook voorbeelden die op elke hoek een toren hadden. Dergelijke kastelen hebben brede grachten. Het Muiderslot is zo'n vierhoekig kasteel. Floris V heeft de bouw mogelijk gemaakt. Hij bezat genoeg geld om het gehele eiland te bebouwen. Bij veel andere kastelen is het binnenterrein niet geheel bebouwd. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het kasteel Altena in Delft en de Keenenburg in Schipluiden. Toch behoorde het kasteel Keenenburg in de Middeleeuwen tot de grootste kastelen van Delfland. Dit kwam door de grote voorburch, die eveneens op een eiland lag. De grachten van de Keenenburg waren 15 tot 20 meter breed.

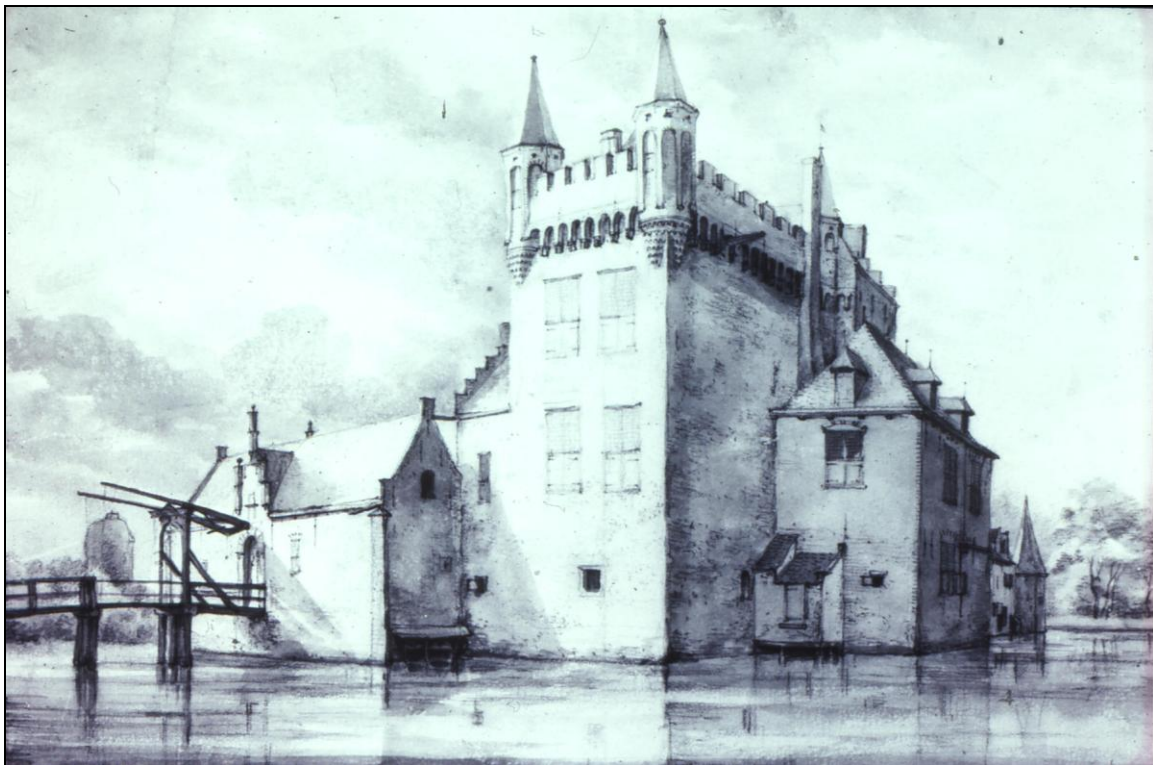

Plattegrond van de hoofdburcht (links), de gracht en de voorburcht (rechts) van de Keenenburg

Ondergang van de kastelen

Veel Middeleeuwse kastelen zijn tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten verwoest. Dit was een burgeroorlog tussen adellijke lieden, die gedurende een lange tijd in de veertiende eeuw heeft gewoed. De kastelen Hodenpijl bij Schipluiden en Groeneveld bij 't Woudt werden in 1351 voor de eerste keer verwoest. De definitieve sloop volgde na 1393, toen er opnieuw weer verschillende adellijke partijen om de macht in Holland vochten.

In het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1572-1574) verviel Huis te Dorp tot een ruïne. Altena en de Keenenburg werden gedeeltelijk verwoest, maar werden daarna weer opgebouwd. Pas in 1798 volgde de sloop van de Keenenburg. Inmiddels was de Franse tijd in Nederland aangebroken. De bevolking wilde vrijheid, gelijkheid en broederschap. Aan de bevoorrechte positie van de adel kwam een einde.

Hoofdburcht van de Keenenburg, 1646

Kasteelherinneringen

In Schipluiden is het kleine torentje van de Keenenburg, rechts op de foto, met enkele muren weer gedeeltelijk opgemetseld. Dit muurwerk rust op de oorspronkelijke funderingen. De straatnamen in de wijk Keenenburg zijn afkomstig van de bewoners van het kasteel. Philips de Blote was de belangrijkste bouwheer van het kasteel. Otto van Egmond is de beroemdste heer van de Keenenburg geweest. Hij vocht met Willem van Oranje tegen de Spanjaarden en stierf in 1586. Zijn vrouw heette Agnes Croesink. Ze liggen in de Dorpskerk van Schipluiden begraven. Hier zijn ook allerlei familiewapens van de heren en vrouwen van de Keenenburg te zien.

Van het kasteel Hodenpijl en Diepenburch (Kraaijennest) bij De Lier is nog een deel van de kasteelgracht bewaard gebleven. Dertig jaar geleden gaf een laagte in het weiland (een slenk) de loop van de gracht van Groeneveld nog aan. Deze laagte is inmiddels opgevuld met grond. Precies andersom is het gegaan met de hoogte waarop Huis te Dorp heeft gestaan. In de negentiende eeuw lag hier nog een echte heuvel, die later is afgegraven. In het weiland is nog een flauwe hoogte te zien. Van sommige kastelen zitten de funderingen nog in de grond.